

Pedagogų kvalifikacijos tobulinimo konteksto apžvalga

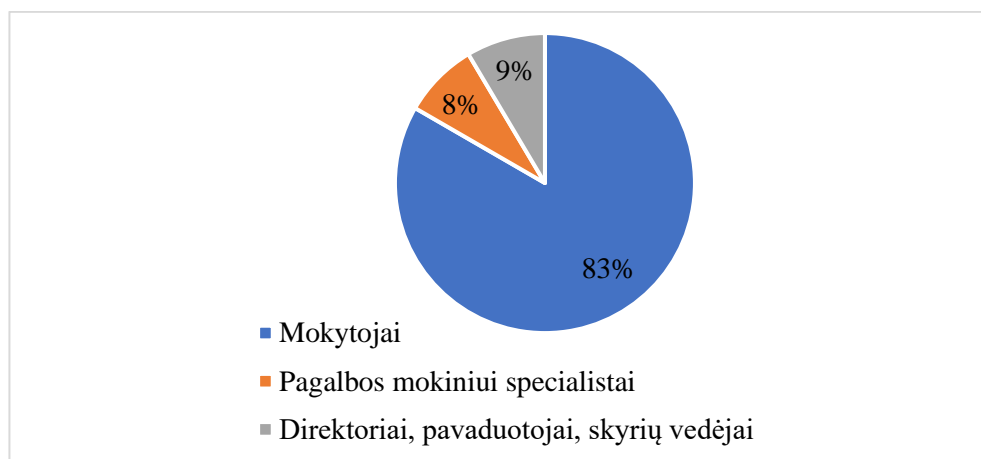
Vykdamas savivaldybių švietimo įstaigų vadovų, jų pavaduotojų ugdymui, ugdymą organizuojančių skyrių vedėjų, mokytojų, pagalbos mokiniui specialistų kvalifikacijos tobulinimo (toliau – PKT) stebėseną, buvo atliktas 2 etapų tyrimas. Pirmame etape analizuojamas švietimo kontekstas – socialiniai, demografiniai veiksniai, kurie turi įtakos švietimo sistemos procesams ir į kuriuos svarbu atsižvelgti atliekant PKT stebėsenos analizę – aiškinantis galimybes, poreikius ir priežastis profesinei kvalifikacijai tobulinti. Antrame etape – Lietuvos ugdymo institucijų vadovų ir pedagoginių darbuotojų 2020–2021 mokslo metais kvalifikacijos tobulinimo, kuris tampa aktualus dėl demografinių pokyčių, švietimo įstaigų tinklo pertvarkos ir kintančio ugdymo turinio, būklė: indėlis, procesas ir rezultatai. Ugdymo įstaigose dirbančių pedagoginių darbuotojų demografinės charakteristikos – pedagoginių darbuotojų lytis, išsilavinimas, pedagogų darbo stažas, kvalifikacinė kategorija – pakankamai apibūdina Lietuvos pedagoginius resursus įgyvendinti Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje iškelto tikslui – paversti Lietuvos švietimą tvariu pagrindu valstybės gerovei kelti, ugdyti veržliam ir savarankiškam žmogui, atsakingai ir solidariai kuriančiam savo, Lietuvos ir pasaulio ateitį.

Kiekybinei socialinių ir demografinių veiksnių įvertinimo imčiai sudaryti, sujungiant visos šalies pedagoginius darbuotojus, remtasi patikimais duomenimis, atrinktais iš ŠVIS, į kurią jie patenka iš Pedagogų registro. Tyrimo duomenų analizė iliustruojama pateiktomis lentelėmis ir diagramomis, o gauti rezultatai pateikiami suapvalinta procentine išraiška.

Iš viso pedagoginių darbuotojų

Mokytojai, mokyklų vadovai ir jų pavaduotojai ugdymui yra svarbiausi veiksniai, nuo kurių priklauso švietimo sistemos palaikymas ir tobulinimas, todėl pedagogų skaičius svarbus planuojant respondentų kvalifikacijos tobulinimą. 2020–2021 m. m. šalies savivaldybių švietimo įstaigose iš viso dirbo 59 810 pedagoginių darbuotojų (įskaitant logopedus, specialiuosius pedagogus, surdopedagogus, tiflopedagogus, socialinius pedagogus, meninio ugdymo mokytojus, neformaliojo vaikų švietimo mokytojus, auklėtojus, nedėstančius mokykloje, ir psichologus (471), iš jų – 4 272 vadovai, jų pavaduotojai, ugdymą organizuojančių skyrių vedėjai ir 4 074 – pagalbos mokiniui specialistai. Dauguma yra mokytojai – 83 proc. (žr. 1 pav.).

1 pav. Šalies pedagoginių darbuotojų pasiskirstymas 2020–2021 m. m.

Analizėje kalbama apie absoliutų mokytojų, o ne etatų skaičių: yra nemaža dalis mokytojų, dirbusių keliose mokyklose – kiekvienoje mokykloje ne visu etatu.

Daugiausia mokytojų dirbo bendrojo ugdymo mokyklose (žr. 1 lentelėje). Atkreiptinas dėmesys, kad 2020–2021 m. m. padaugėjo ikimokyklinio ugdymo pedagogų – 11 856 (2019–2020 m. m. – 11 576), o sumažėjo 5–12 klasėse dirbančių mokytojų – 20 977 (2019–2020 m. m. – 21 422), neformaliojo vaikų švietimo, kuris yra sudėtinė ir lygiavertė švietimo sistemos dalis,

pedagogų – 5 641 (2019–2020 m. m. jų buvo – 5 796). Mažesnis skaičius ir vadovų, jų pavaduotojų ugdymui, ugdymą organizuojančių skyrių vedėjų – 4 272 (2019–2020 m. m. – 4 376).

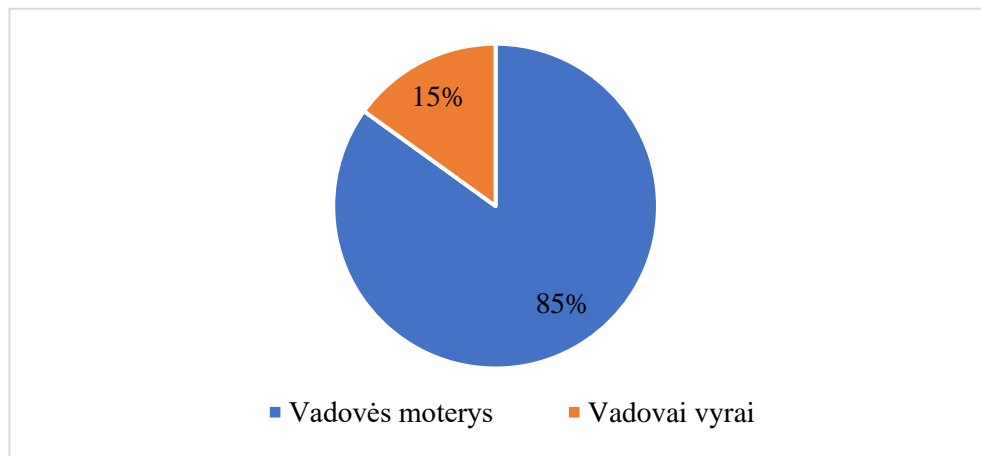
1 lentelė. Šalies pedagogų pasiskirstymas 2020–2021 m. m.

Ikimo-kyklinio ugdymo pedagogai	Priešmokyklinio ugdymo pedagogai	Bendrojo ugdymo pedagogai		Profesinio mokymo pedagogai		Neformaliojo vaikų švietimo pedagogai	Pagalbos mokiniui specialistai	Vadovai, jų pavaduotojai ugdymui, ugdymą organizuojančių skyrių vedėjai
		1–4 klasių mokytojai	5–12 klasių mokytojai	Bendrojo ugdymo mokytojai	Profesijos mokytojai			
11 856	2 196	8 113	20 977	1 036	2 369	5 641	4 074	4 272

Pedagoginių darbuotojų tendencijos pagal lytį

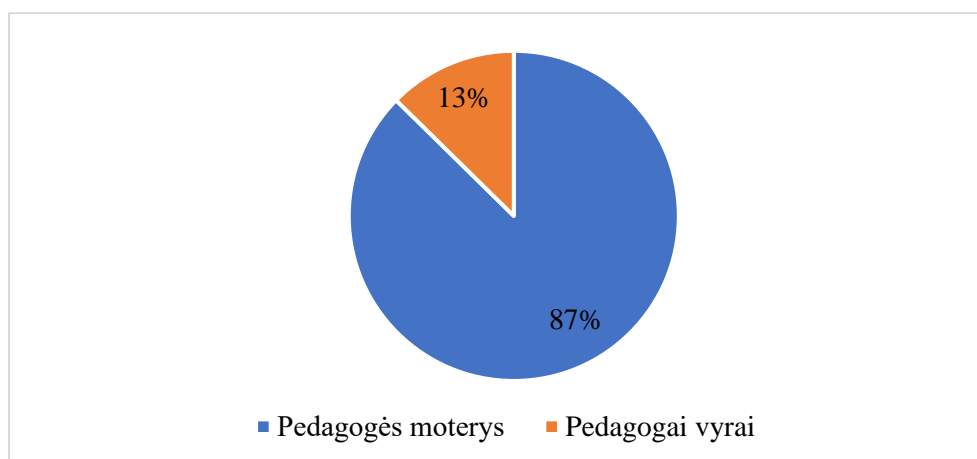
Nors sumažėjo vadovų, jų pavaduotojų ugdymui, ugdymą organizuojančių skyrių vedėjų, ŠVIS duomenimis nustatyta, kad vyrų vadovų ir moterų vadovių santykis išliko toks pat, kaip ir 2019–2020 m. m. (žr. 2 pav.): ugdymo įstaigų vadovių, jų pavaduotojų, ugdymą organizuojančių skyrių vedėjų yra gerokai daugiau (85 proc.) negu vadovų vyrų. Reikia pastebėti, kad moterys vadovo pareigas beveik absoliučiai ėjo ikimokyklinio, pradinio ugdymo įstaigose. Vadovų amžius, kaip ir mokytojų, dominavo nuo 40 metų.

2 pav. Ugdymo įstaigų vadovų pasiskirstymas pagal lytį

Tokie skaičiai rodo akivaizdų lyčių disbalansą, būdingą ne tik ugdymo įstaigų vadovų atvejui, bet ir apskritai pedagoginių darbuotojų pasiskirstymui pagal lytį. Pedagogų pasiskirstymo pagal lytį situacija Lietuvoje yra nepalanki: aiškiai matome (žr. 3 pav.) didžiulius moterų ir vyrų populiacijos struktūros skirtumus – moterų (87 proc.) žymiai daugiau nei vyrų (13 proc.).

3 pav. Pedagoginių darbuotojų pasiskirstymas pagal lytį

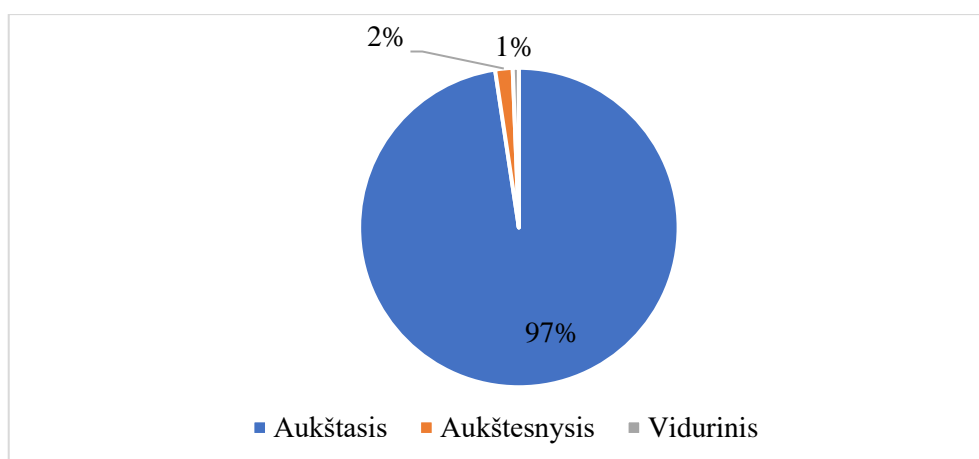

Pažymėtina, kad, palyginti su EBPO ir ES šalimis, Lietuva yra iš tų šalių, kuriose trūksta pedagoginių darbuotojų pasiskirstymo pagal lytį pusiausvyros. Minėtą skirtumą patvirtina visų šalies savivaldybių situacija – absoliučią pedagoginių darbuotojų daugumą 2020–2021 m. m. sudarė moterys, dirbančių pedagoginių darbuotojų vyrų procentinė dalis maža. Kad būtų nustatytos mokytojo profesijos patrauklumo vyrams nedidėjimo ir tokio skirtumo priežastys, reikia atlikti daugiau tyrimų, tačiau tikėtina, kad tai gali būti susiję ir su istoriškai Lietuvoje vyraujančia nuomone, jog mokytojo profesija yra moteriška sritis. Aptariant gautus tyrimo duomenis, kurie atliepia lyčių skirtumo tikrą situaciją, svarbu atkreipti dėmesį, kad toks lyties struktūros demografinis pasiskirstymas – tai praeityje buvusių demografinių įvykių padarinys ir kartu ateities perspektyvos veiksnys, galintis būti kaip atspirties taškas būtiniams pokyčiams.

Išsilavinimas

Žinių ir gebėjimų poreikis tampa vis aktualesnis pedagogo veikloje, nes kintanti aplinka ir visuomenė iškelia didesnius reikalavimus mokymo ir mokymosi procese. Tyrimo duomenimis, dauguma šalies pedagoginių darbuotojų turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą (97 proc.), 2 proc. respondentų turi aukštesnįjį išsilavinimą, 1 proc. respondentų – vidurinį išsilavinimą (žr. 4 pav.).

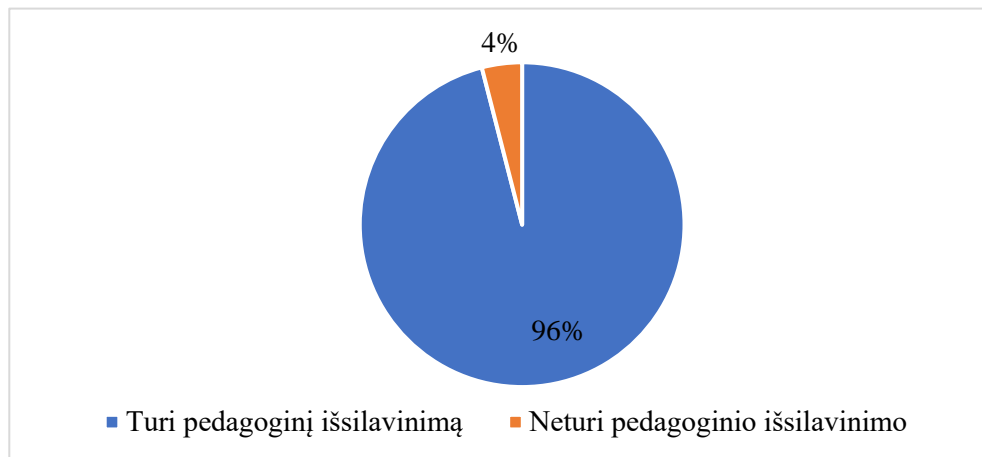
4 pav. Pedagoginių darbuotojų išsilavinimas

Tiesa, išsiskyrė ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagoginių darbuotojų išsilavinimo santykis: su aukštesniu universitetiniu išsilavinimu dirbo 75 proc., su aukštesniu išsilavinimu – 21 proc., su viduriniu išsilavinimu – 4 proc., kurių dalis yra studijų nebaigę arba dar studijuojantys asmenys. Daugiau aukštesnįjį išsilavinimą įgijusių pedagogų dirba ikimokyklinėse ugdymo įstaigose ir profesinėse mokyklose.

Pastaraisiais metais plečiamos galimybės tapti mokytojais be pedagoginio išsilavinimo: į mokyklas gali ateiti kitų sričių profesionalai, kurie pedagogo kvalifikaciją galėtų įgyti dirbdami mokykloje per dvejus metus nuo darbo pradžios. Pastebėta, kad 2020–2021 m. m. šalies ugdymo įstaigose dirbo 4 proc. pedagoginių darbuotojų, neturinčių pedagoginio išsilavinimo (žr. 5 pav.).

5 pav. Pedagoginių darbuotojų charakteristika: pedagoginis išsilavinimas

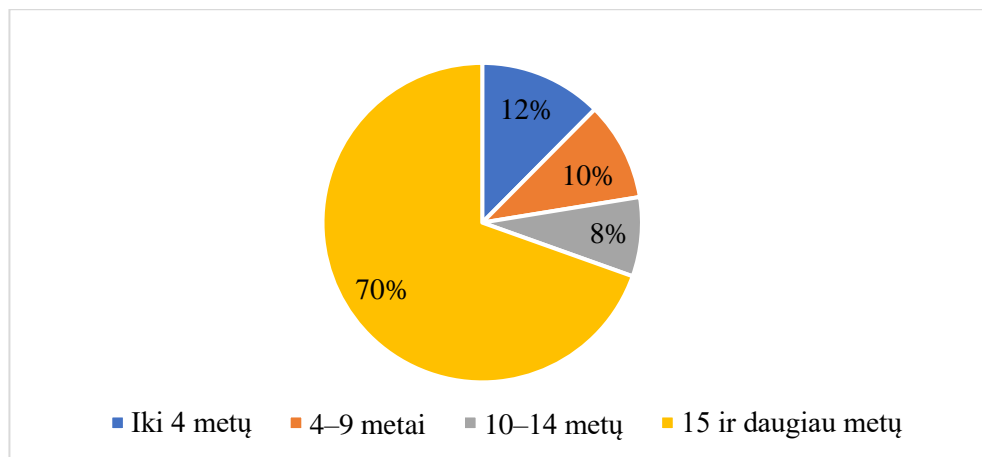

Tikėtina, kad pedagogai, turintys aukštąjį išsilavinimą, pozityviai žiūri į kvalifikacijos tobulinimo reikšmingumą, yra iš(si)ugdę suvokimą, kad kvalifikacijos tobulinimas yra svarbus ir nenutrūkstantis vyksmas.

Pedagoginio darbo stažas

Vertinant demografinius veiksnius, būtina atsižvelgti ir į pedagogų darbo stažą, kurio duomenis analizuojant buvo išskirtos keturios amžiaus grupės. Pastebėtina, kad pedagoginio darbo stažo pasiskirstymas netolygus ir pedagogo profesija dominavo tarp vyresnio amžiaus žmonių (žr. 6 pav.): neseniai pradėjusių dirbti ir iki 4 metų dirbančių pedagogų skaičius sudaro 12 proc. (2019–2020 m. m. – 11 proc.), pedagogai, turintys nuo 4 iki 9 metų darbo stažą, – 10 proc. (2019–2020 m. m. – 9 proc.), nuo 10–14 metų – 8 proc. (2019–2020 m. m. – 8 proc.), vyrauja nuo 15 ir daugiau metų pedagoginio darbo stažą turintys asmenys (70 proc.) (2019–2020 m. m. – 72 proc.).

6 pav. Pedagoginių darbuotojų charakteristika: darbo stažas

ŠVIS duomenimis, buvo daug pedagogų, dirbusių ilgiau kaip du ar tris dešimtmečius ir daugiau metų, ir net 4 514 mokytojų dirbo būdami pensinio amžiaus. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad Lietuvoje mažai jaunų pedagoginių darbuotojų, tačiau džiugina, kad jaunų pedagoginių darbuotojų grupėje 2020–2021 m. m. pastebimas poslinkis 1–2 proc. Išanalizuotais duomenimis,

pedagoginių darbuotojų pasiskirstymas pagal pedagoginio darbo stažą išlieka ganėtinai tolygus visose savivaldybėse ir tendencijos tos pačios, kurias vertinant matyti slinktis į vyresnį amžių. Pedagoginių darbuotojų demografinio senėjimo reiškiny – vienas ryškiausių XXI amžiaus vyraujančių polinkių Lietuvos miestuose. Neišvengiamas vyresnio amžiaus darbuotojų skaičiaus augimas ir didėjantis darbo jėgos trūkumas nepalankūs modernėjančiam švietimo kontekstui. Be to, dar viena pastarojo dešimtmečio tendencija – dėl demografinių, socialinių ekonominių veiksnių mažėjantis mokytojų skaičius.

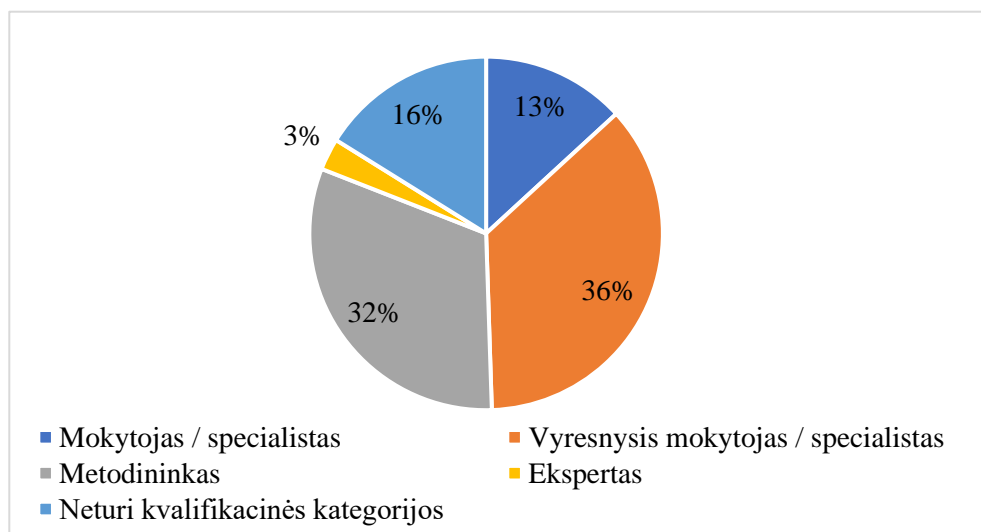
Akivaizdu, kad greitai besikeičiančiame pasaulyje, mokyklose kyla naujų iššūkių, kuriems spręsti ateinantiems dirbti ir vyresnio amžiaus pedagogams dažnai nepakanka formaliųjų studijų metu įgytų kompetencijų, todėl būtina nuolat mokytis ir keistis. Įsitraukiantys į mokyklų bendruomenes pedagogai privalo teoriniu ir praktiniu požiūriu labiau nei bet kada tobulinti, atnaujinti savo kvalifikaciją, vertinant ją kaip galimybę lanksčiau reaguoti į vykstančius pokyčius ir taip neatsilikti nuo nūdienos reikalavimų pedagogui. Toks pedagogų imties pasiskirstymas leidžia daryti prielaidą, kad jie turėtų būti aktyvūs kvalifikacijos tobulinimo(si) procesuose.

Pedagogų atestacija

Mokytojo profesionalumo, kaip svarbiausio mokyklos pažangos veiksnio, aktualumas pabrėžiamas ne viename valstybės strateginiame dokumente, kur teigiama, kad mokytojas neturi būti tik formalus švietimo paslaugų teikėjas, nes tokia situacija ateityje neskatintų švietimo pažangos. Vienas iš išorinių veiksnių, kuris gali veikti mokytojų atsakomybę, kūrybiškumą, yra pedagogų kvalifikacinės kategorijos įgijimas arba pedagogo atestacija, kuri, tikėtina, turi įtakos kokybiniam ugdymui ir požiūriui į jį. Todėl buvo svarbu išanalizuoti, kaip šiuolaikinių pokyčių kontekste pedagogai, tobulinantys savo kvalifikaciją, ją sieja su profesinės karjeros perspektyvomis – kvalifikacinių kategorijų įgijimu. Lietuvoje mokytojų kvalifikaciją formaliai rodo keturių pakopų kvalifikacinių kategorijų sistema: mokytojas, vyresnysis mokytojas, mokytojas metodininkas ir mokytojas ekspertas. Ši sistema diferencijuoja pedagogų atlyginimus, sudaro sąlygas siekti profesinės karjeros ir yra vienas veiksmingiausių būdų didinti PKT motyvaciją.

Išanalizavus tyrimo duomenis paaiškėjo, kad vyravo vyresniojo mokytojo (36 proc., 2019–2020 m. m. – 38 proc.) ir mokytojo metodininko (32 proc.) kvalifikacinė kategorija. 13 proc. (2019–2020 m. m. – 11 proc.) tyrime dalyvavusių respondentų turėjo mokytojo kvalifikaciją ir tik 3 proc. sudarė turintys aukščiausią kvalifikacinę kategoriją – mokytojo eksperto (žr. 7 pav.).

7 pav. Pedagogų pasiskirstymas pagal kvalifikacinę kategoriją

Galima teigti, kad 2020–2021 m. m. šalies ugdymo įstaigose dirba pedagogai, tobulinantys savo kvalifikaciją ir siekiantys aukštesnės kvalifikacinės kategorijos, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad 16 proc. pedagoginių darbuotojų visai neturėjo kvalifikacinės kategorijos ir 13 proc. buvo įgiję

žemiausią mokytojo kvalifikacinę kategoriją. Be to, analizuojant respondentų demografinius duomenis pastebėtas aiškus reikšmingas ryšys tarp mokytojų kvalifikacinių kategorijų ir pedagoginio darbo stažo. Lietuvoje pastebimos pedagogų karjeros pokyčių tendencijos leidžia teigti, kad pedagogai, turintys 15 metų stažą ir daugiau, yra įgiję aukščiausias kvalifikacines kategorijas: mokytojo metodininko ir mokytojo eksperto. Mažiausią darbo patirtį, t. y. 1–4 m., turintys mokytojai yra įgiję mokytojo kvalifikacinę kategoriją. Tyrimo duomenimis, respondentų profesionalumo lygis priklauso nuo pedagoginio darbo stažo: didėjant pedagoginei patirčiai įgyjama aukštesnė pedagoginė kvalifikacija.

Pasižiūrėjus į atskiras savivaldybes, galima teigti, kad respondentų kvalifikacinės kategorijos ir patirtis pedagogų kvalifikacijos tobulinimo srityje, aktyvus dalyvavimas švietimo darbuose ne tik savo institucijos, bet ir regioniniu bei šalies lygmeniu liudija apie tinkamą daugumos šalies pedagoginių darbuotojų kompetenciją. Bet, kaip teigiama švietimo būklės analizės leidinyje „Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2017“, „nors daugėja aukštos kvalifikacijos mokytojų, bet nepasiekama ryškios šalies mokinių pasiekimų pažangos, nes <...> ryškūs mokytojų kvalifikacijos skirtumai regionuose“.

Apibendrinant 2020–2021 m. m. pagrindines pedagoginių darbuotojų charakteristikas (lyties, darbo stažo, turimos kvalifikacinės kategorijos ir pan.), matyti, kad šalyje absoliučią pedagoginių darbuotojų daugumą sudarė moterys (87 proc.). Savivaldybėse vis dar jaučiamas gana mažas jaunų pedagogų skaičius, išskyrus pavienius atvejus, – jaunoji karta neskuba rinktis pedagogo karjeros. Švietimo konteksto analizė atskleidė, kad didžioji dalis pedagogų turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą, du trečdaliai (70 proc.) jų turi 15 metų ir daugiau kaip 15 metų darbo patirtį bei vyresniojo mokytojo arba mokytojo metodininko kvalifikacinę kategoriją (68 proc.). 16 proc. dirbančių pedagoginių darbuotojų neturi kvalifikacinės kategorijos ir labai mažai turi aukščiausią kvalifikacinę kategoriją – eksperto. Todėl svarbus vaidmuo tenka pedagogų kvalifikacijos tobulinimui, tiesiogiai susijusiam su aukštesnės kvalifikacinės kategorijos įgijimu, – sistemingam profesinių žinių gilinimui ir gebėjimui jas taikyti realiame pedagoginiame procese, siekiant tobulinti ugdomąjį procesą, savo dalykines ir bendrąsias kompetencijas, gerinti ugdytinių pasiekimus.